

Utjecaj obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja

Benaković, Eva

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:418300>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-16**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski studij sociologije i hrvatskog jezika i književnosti

Eva Benaković

UTJECAJ OBRAZOVANJA NA ODOBRAVANJE ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Željko Pavić

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za sociologiju
Diplomski studij sociologije i hrvatskog jezika i književnosti

Eva Benaković

UTJECAJ OBRAZOVANJA NA ODOBRAVANJE ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA

Diplomski rad

Znanstveno područje: društvene znanosti; znanstveno polje: sociologija;
znanstvena grana: posebne sociologije

Mentor: prof. dr. sc. Željko Pavić

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 1. travnja 2024.

Eva Berokaić, 0122226106

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Ovaj diplomski rad istražuje utjecaj razine obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja. Elaboracijom relevantnih studija, istraživanja i statističkih podataka, nastoji se utvrditi kako razina obrazovanja pojedinca utječe na predodžbu i prihvaćanje antisocijalnih činova. Cilj je rada ustanoviti na koje načine razina obrazovanja predodređuje hoće li pojedinci usvojiti ili odobriti određene antisocijalne postupke kao legitimne i u kojem stupnju. Fokus je rada primarno na sociološkom objašnjenju, iako se ovim pitanjem bave i druga polja poput kriminologije i psihologije. Antisocijalno ponašanje multidimenzionalan je fenomen, pa je kao takav u radu objašnjen kroz različite vizure, te je doveden u vezu s fenomenom obrazovanja. Teorijske postavke i sociološka objašnjenja pružit će temelje za objašnjenje ovog fenomena, a kroz statističku analizu u tri vala u Republici Hrvatskoj prikazuje se stanje i stav prema ovom pitanju u društvenim okolnostima Hrvatske. Osim toga, ovaj rad može poslužiti kao podloga za određene politike obrazovnog interveniranja i podrške mladima u izgradnji negativnih stavova prema antisocijalnom ponašanju.

Ključne riječi: obrazovanje, antisocijalno ponašanje, društvena percepcija, sociologija.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Definicija antisocijalnog ponašanja i njegova raznolikost	2
2. Temelji istraživanja utjecaja razine obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja	6
3. Teorijski okvir	8
4.1. Funkcionalistički pristup	8
4.2. Konfliktni pristup	10
4.3. Simbolički interakcionizam.....	12
5. Dosadašnja istraživanja	14
5.1. Utjecaj obrazovanja na stope kriminala	14
6. Korisne politike intervencije obrazovnog sustava u cilju smanjenja antisocijalnog ponašanja	16
7. Empirijsko istraživanje – osnovni podatci.....	17
8. Rezultati istraživanja	22
9. Rasprava i zaključak.....	30
10. Literatura	33

1. Uvod

Inspiracija za istraživanje teme o mjeri u kojoj je razina obrazovanja relevantna za odobravanje antisocijalnog ponašanja u društvu nalazi se u općenitom zanimanju za polje obrazovanja, ali posebice socioloških postavki koje objašnjavaju povezanost obrazovanja kao društvene institucije s ostalim društvenim fenomenima, u ovom slučaju s antisocijalnim ponašanjima, koja uključuju širok spektar negativnih postupaka koje štete zajednici. Cilj je uspostaviti objašnjenje koje bi moglo poslužiti kao baza za rješavanje i sprječavanje ovakvih radnji postupkom socijalizacije mladih, a koja se događa i u obrazovnom sustavu, tj. ranim interveniranjem i stvaranjem obrazovne politike i podrške koja će spriječiti odobravanje antisocijalnih ponašanja kroz različite metode poput, primjerice, izvanškolskih aktivnosti koje smanjuju moguće slobodno vrijeme za počinjenje antisocijalnih ponašanja.

Za početak, najbitnije je osvijestiti razinu utjecaja obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja. Cilj je obrazovanja „uključivati raspravu o vrijednostima, i moći pridonositi preobrazbi pojedinaca u autonomne odrasle ljude s integritetom“ (Žitinski, 2006:143). Pojam vrijednosti pretpostavlja određenu racionalnost u kritičnom mišljenju prema određenim pitanjima, kao što je i antisocijalno ponašanje. Razvoj racionalnog pojedinca važan je „jer je racionalna osoba konzistentna i u mišljenju i u djelovanju, sposobna prepoznati povezanost raznovrsnih ideja pa neke od tih ideja kvalificirati kao istinite, a neke druge, kao lažne (Žitinski, 2006:243). Dakle, obrazovanje u velikoj mjeri utječe na formiranje mišljenja i djelovanja pojedinaca.

Zato će se kroz ovaj diplomski rad primarno definirati antisocijalno ponašanje te će se pružiti teorijski i empirijski podaci koji će uspostaviti vezu razine obrazovanja s odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Središnji dio diplomskog rada sastoji se od već postojećih statističkih rezultata navedenog fenomena u Republici Hrvatskoj kroz tri vala: 1999., 2008. i 2018. godine. Glavno istraživačko pitanje glasi: utječe li razina obrazovanja pojedinaca na odobravanje antisocijalnog ponašanja u društvu. Početna pretpostavka je da su niže obrazovani pojedinci skloniji odobravanju antisocijalnog ponašanja. Na temelju teorijskih postavki, već provedenih istraživanja i postojećih statističkih podataka, doći će se do zaključka o ovom pitanju.

2. Definicija antisocijalnog ponašanja i njegova raznolikost

Antisocijalno ponašanje obuhvaća djelovanja koja nanose štetu drugima, uključujući kršenje društvenih normi te osobnih ili imovinskih prava drugih ljudi (Burt i sur., 2009). Klasični primjeri antisocijalnog ponašanja obuhvaćaju ilegalne radnje poput vandalizma, krađe, fizičkih napada, ali također uključuju verbalne uvrede ili širenje tračeva. Dakle, antisocijalno ponašanje se odnosi na postupke ili ponašanja koja krše društvene norme i nanose štetu ili nelagodu drugima (Burgess i sur., 2014).

Émile Durkheim bio je jedan od poznatih sociologa koji su ispitivali antisocijalno ponašanje. Durkheim, poznat kao jedan od „očeva sociologije“, istraživao je društvene norme i njihovu ulogu u održavanju društvene kohezije. U svojoj revolucionarnoj studiji „Samoubojstvo“ (1897.) promatrao je odnos između niza društvenih karakteristika (kao što je društvena integracija) i vjerojatnosti da će se dogoditi samoubojstvo, kao asocijalno ponašanje. Kako bi pomogao razjasniti društvene uzroke i posljedice različitih tipova ponašanja, Durkheim je stvorio teorijski okvir koji će primijeniti drugi istraživači za unaprjeđenje polja sociologije antisocijalnog ponašanja. Njegove metode i ideje još uvijek su primjenjive u proučavanju abnormalnog ponašanja i društvenih normi. Devijantno ponašanje Émile Durkheim u knjizi „Pravila sociološke metode“ (1895.) opisuje kao odstupanje od društvenih normi i pravila koja dijeli većina ljudi u zajednici. On u svojoj ideji devijantnosti naglašava da, u mjeri u kojoj potiče varijacije i promjene, određeni stupanj devijacije može biti normalan, pa čak i koristan za društvo.

Antisocijalno ponašanje tema je kojom su se bavile discipline poput sociologije, ali i kriminologije i psihologije. David Matza, utjecajni sociolog, odigrao je značajnu ulogu u razvoju teorije neutralizacije, koja istražuje kako ljudi racionaliziraju svoje devijantno ponašanje koje se „sastoji od onih činova koji ne slijede norme i očekivanja neke određene društvene skupine“ (Haralambos i Heald, 1989: 390). Prema Matzinom istraživanju, veća je vjerojatnost da će pojedinci prihvatiti devijantno ponašanje ako se njihovi postupci percipiraju kao „potpuno normalni, a ne devijantni iz vlastite perspektive“ (Matza, 1969:43). Tehnike neutralizacije uključuju „priče koje ljudi govore sebi samima kroz negiranje osobne odgovornosti, pravljenje žrtve od devijanta (sebe), okrivljavanje okoline itd.“ (Matza, 1969: 181). Ovo sugerira da devijantne osobe ne vide sebe kao one koje krše bilo koje norme ili propise, već da djeluju u skladu sa svojim osobnim vrijednostima i uvjerenjima. Svojom teorijom Matza uvelike pridonosi polju sociologije devijantnosti. Zalaže se, dakle, za subjektivni pristup kojemu je cilj shvatiti i rasvijetliti subjektivni pogled i tumačenje

svijeta onakvim kakav mu se čini (Matza, 1969). O fenomenu devijantnosti govori kako je ono potpuno normalno i uobičajeno, te da će se pojaviti „neovisno o moralnom usavršavanju građana“, uključujući dakle i obrazovanje kao jedan od čimbenika (Matza, 1969:13). Namjera autora je ponuditi sociološka objašnjenja o tome kako pojedinci postaju devijantni bez oslanjanja na determinizam. Cilj je stoga priznati i razraditi „aktivnu ulogu subjekta u procesu devijantnosti“ (Matza, 1969:17).

Travis Hirschi, također sociolog, razvio je teoriju privrženosti koja naglašava važnost društvenih veza u sprječavanju kriminalnog i antisocijalnog ponašanja. Prema njegovoj teoriji, veća je vjerojatnost da će se pojedinci koji imaju oslabljene veze s društvom uključiti u delinkventno ponašanje jer, prema njegovim riječima, „delinkventna djela rezultat su oslabljene ili slomljene veze pojedinca s društvom“ (Hirschi, 1969:16). Hirschijevo temeljno djelo „Uzroci delinkvencije“ (1969) naglašava da društvene veze igraju ključnu ulogu u oblikovanju ponašanja pojedinca i sprječavanju pojedinca da počini kaznena djela. Teorija društvenih veza pretpostavlja da je manje vjerojatno da će se pojedinci koji imaju jake društvene veze sa svojom zajednicom uključiti u antisocijalne ili kriminalne aktivnosti. Ova teorija sugerira da određeni čimbenici, kao što su uvjerenja, privrženost i uključenost u društvene aktivnosti, doprinose stvaranju ovih društvenih veza. Manje je vjerojatno da će se pojedinci koji imaju ove kvalitete u životu uključiti u antisocijalno ponašanje i odobravati ga. Teorija privrženosti objašnjava da su društvene veze presudne u oblikovanju ponašanja pojedinca, sprječavanju antisocijalnog ponašanja i promicanju pozitivnih društvenih interakcija. Privrženost je početna komponenta društvene povezanosti, a odnosi se na osjetljivost pojedinca na prosudbe drugih (Wiatrowski i sur., 1981). Agnew i Petersen (1989:33) definirali su privrženost kao „količinu naklonosti i poštovanja koju pojedinac ima prema drugima značajnim osobama kao što su roditelji i učitelji“. Ovisno o ovim uzorima i privrženosti prema njima, manje je vjerojatno da će se pojedinci uključivati u antisocijalna ponašanja, za razliku od onih koji ne osjećaju tu privrženost. Najjača su komponenta društvene povezanosti vjerovanja koja su Agnew i Petersen (1989: 333) definirali kao „snažnu posvećenost pojedinca primarnom sustavu vrijednosti društva“. To znači da je manja vjerojatnost da će pojedinci koji imaju osjećaj svrhe unutar društvenog sustava vrijednosti sudjelovati u antisocijalnom ponašanju. S time u vezi, Krohn i Massey (1980) tvrde da su pojedinci koji nemaju snažno uvjerenje u tradicionalne vrijednosti skloniji sudjelovanju u delinkventnom ponašanju. Hirschi (1969) je sugerirao da uvjerenje podrazumijeva zajednički sustav vrijednosti, ali oni koji sudjeluju u delinkventnom ponašanju možda se ne slažu s tim. To znači da pojedinci koji se ponašaju devijantno možda ne dijele iste vrijednosti kao društvo u kojem žive. No, treba naglasiti da ako se

pojedinci ne slažu s društvenim vrijednostima, to ne znači nužno da će se upustiti u delinkventno ponašanje.

Tablica 1. Hirschijevi elementi društvene povezanosti koji pozitivno utječu na prosocijalno ponašanje

Element društvene povezanosti	Primjer
Privrženost	Identifikacija s vršnjacima ili roditeljima, emocionalna veza između djeteta i roditelja, stavovi prema školi, briga za mišljenje nastavnika itd.
Uključenost	Aktivnosti koje oduzimaju puno vremena (obrazovanje, posao, sport, rekreacija, hobiji), vrijeme provedeno na domaćim zadaćama, nedostatak dosade itd.
Predanost	Ulaganje u društvo (obrazovanje, karijera, obitelj), akademska kompetencija, obrazovne aspiracije i očekivanja, usmjerenost na postignuće, očekivano zanimanje itd.
Uvjerenje	Poštivanje autoriteta, važnost i poštivanje zakona, odsustvo tehnika neutraliziranja itd.

Izvor: Carrabine i sur., 2009: 81.

Psiholog Albert Bandura bavio se načinima na koje pojedinci usvajaju antisocijalne postupke kroz teorije socijalnog učenja, tj. putem promatranja i imitacije. Smatrao je da djeca usvajaju agresivne obrasce ponašanja putem promatranja odraslih. Primjerice, u tzv. „Bobo lutka“ eksperimentu, u kojemu su odrasli agresivno udarali lutku zvanu Bobo, a djeca su nakon promatranja takvog ponašanja i sama počela agresivno imitirati postupke odraslih i udarati lutku (Bandura, 1973). Iz navedenog Bandura zaključuje kako djeca usvajaju antisocijalne i agresivne obrasce putem promatranja, tj. da je ponašanje socijalno uvjetovano okolinom. U svojim radovima fokusira se posebice na pojam samoregulacije. Bandura smatra kako je u teoriji socijalnog učenja to ključni element, a samoregulaciju definira kao „oblik samonadzora, prosuđivanja i afektivne samoreakcije“ (Bandura, 1973:248). Taj element posebno povezuje sa simboličkim interakcionizmom te tvrdi da na samoregulacijski mehanizam ponajviše utječu društveni utjecaji i interakcije licem-u-lice, pa tako iz navedenog primjera djeca usvajaju antisocijalne obrasce putem imitacije najbližih. Dakle, samoregulacija je pojam koji dovodi pojedinca do svjesne akcije jer

„većina ljudskog ponašanja, budući da je svrhovito, regulirano je promišljanjem“ (Bandura, 1973:248). Ovo je mogući razlog iza kojeg stoji tvrdnja da visoko obrazovani pojedinci imaju veće mehanizme kritičkog i moralnog rasuđivanja te su svjesniji posljedica svojih postupaka o kojima aktivno promišljaju koristeći se mehanizmom samoregulacije i dolaze do zaključka da ne počine antisocijalna ponašanja.

Kriminolog Gottfredson i sociolog Hirschi uspostavljaju općenitu teoriju kontrole, poznatu i kao opća teorija kriminala (1990), koja naglašava važnost osobne kontrole ili samokontrole, slično poput Alberta Bandure, kako bi se spriječilo antisocijalno ponašanje. Prema njihovoj teoriji, nedostatak samokontrole igra ključnu ulogu u sklonosti pojedinca prema antisocijalnim postupcima. Oni tvrde da ljudi s niskom samokontrolom imaju tendenciju lakše podlijevati impulsima i traže trenutno zadovoljstvo pri počinjenju kriminala bez obzira na dugoročne posljedice te su manje skloni planiranju i odgađanju trenutnog zadovoljstva (Gottfredson i Hirschi, 1990). Prema toj pretpostavci i ostala devijantna ponašanja poput pušenja, konzumiranja alkohola ili kockanja su slična kriminalu jer i ona pružaju trenutno zadovoljstvo, a što potvrđuju i neka dosadašnja istraživanja (Pavić i Livazović, 2023). Posebno naglašavaju pojam niske samokontrole koji dovodi do devijantnog i antisocijalnog ponašanja jer je „impulzivno, intenzivno, fizičko (za razliku od psihičkog tj. mentalnog), riskantno i kratkoročno“ (Gottfredson i Hirschi, 1990:90). Niska samokontrola nije ključna komponenta koja navodi pojedince na počinjenje kriminalnih ili devijantnih djela. Niska će samokontrola dovesti do počinjenja „samo ako postoji prilika za počinjenje“ (Pratt i Cullen, 2000: 932). Navedeno se odnosi specifično na kriminalne prilike jer je „svijet pun kriminalnih prilika koje su lake za počinuti i zahtijevaju vrlo malo planiranja“ (Pratt i Cullen, 2000: 933). Prema Gottfredsonu i Hirschiju (1990), u razvoju samokontrole ključnu ulogu igraju roditelji koji u djetinjstvu nadziru ponašanje svoje djece i kažnjavaju antisocijalna ponašanja, a kao rezultat ta djeca imaju veću razinu samokontrole te se lakše odupiru ispunjenju trenutnih zadovoljstava. Također smatraju da ta djeca postižu bolje rezultate u obrazovanju i teže ka višem obrazovanju, podupirući tezu da su visoko obrazovani pojedinci ti koji imaju veću razinu samokontrole te sukladno tome su manje skloni počinuti antisocijalno ili devijantno djelo. Objašnjenje leži u tome da obrazovaniji ljudi čekaju na „odgođeno zadovoljstvo i nagradu“ za razliku od trenutnog zadovoljstva (Pratt i Cullen, 2000)

2. Temelji istraživanja utjecaja razine obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja

Istraživanje utjecaja razine obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja u društvu ima nekoliko ključnih zadataka. Prva je zadatak *društvene politike i intervencije*. Razumijevanje veze između obrazovanja i odobravanja antisocijalnog ponašanja pomaže u oblikovanju društvenih politika i preventivnih intervencija. Primjerice, u djelu Marcusa Felsona (2010) u kojem istražuje realne načine smanjenja ili eliminacije kriminalnog ponašanja putem uklanjanja prilike za izvršenje djela, a kao strategiju navodi rad, tj. posao koji „gradi karakter, pa bi poslovi stvarno trebali smanjiti kriminalno ponašanje“ (Felson, 2010:117). James Wilson (1983) zaključuje da lošije ocjene u školi potiču osjećaj frustracije koji „može pokrenuti mlade na put ka kriminalu“ (Wilson, 1983:48). Kao rješenje predlaže školsko promicanje odgoja djece jer ga vode učitelji koji „dijele stavove i prakse uspješnih roditelja“ (Wilson, 1983:67). Specifičnije, predlaže metodu školskog praćenja ponašanja koje smatra vrlo učinkovitim. Prema Wilsonu (1983:67) „učitelji su vjerojatno stručniji od roditelja u prepoznavanju devijantnog (i predviđanju delinkventnog) ponašanja“. Antisocijalno ponašanje sprječava se u školskom sustavu putem tzv. restorativnih praksi koje uključuju obnovu odnosa između učenika i učitelja, promicanje odgovornosti kroz dijalog i komunikaciju te promicanje pozitivnog školskog ozračja koje stvara osjećaj sigurnosti (Wilson, 1983). Druga je zadatak *identifikacija rizičnih obrazovnih skupina* koje su izložene većoj mogućnosti odobravanja ili počinjenja antisocijalnih ponašanja. Ovo omogućava ciljano usmjerene intervencije kako bi se pružila podrška i smanjila potencijalna antisocijalna ponašanja. Tako Travis Hirschi (1990) tvrdi da ljudi koji imaju bolju samokontrolu manje vjerojatno čine zločine. Samokontrola je element koji je manje razvijen kod niže obrazovanih pojedinaca, te su zato oni ciljana rizična skupina. Dakle, ako su pojedinci obrazovaniji, vjerojatnije je da će imati bolju samokontrolu i manje izgleda za počinjenje zločina. Identifikacijom rizične niže obrazovane skupine, autor Brandon C. Welsh (2006) predlaže ciljano usmjerene strategije s programima rane intervencije u prevenciji antisocijalnog ponašanja takvih (rizičnih) skupina, koje uključuju mentorske programe, socijalizaciju, uvježbavanje socijalnih vještina, razvijanje vještina rješavanja problema i uključivanje u izvanškolske aktivnosti, a sve ove strategije dovode do razvoja samokontrole koji je ključan element u prevenciji počinjenja antisocijalnih i devijantnih ponašanja. Treća je zadatak *osiguravanje društvene kohezije i društvene sigurnosti*. Shvaćajući kako razina obrazovanja pojedinaca utječe na odobravanje i počinjenje antisocijalnog ponašanja, može se uspostaviti ili poboljšati obrazovna politika koja potiče pozitivne društvene promjene u

edukativnom sustavu koji dovodi do stvaranja zajednice koja ne podržava i ne odobrava antisocijalno ponašanje. Tako je Lawrence W. Sherman (2002) razvio strategiju ranog interveniranja koja bi trebala započeti rano u djetinjstvu, a koja uključuje pružanje podrške i pomoći, kao što su obrazovni programi i savjetovanje, kako bi se spriječilo razvijanje kriminalnih sklonosti. Metoda koju objašnjava Anthony Biglan (2015) naziva se pozitivna bihevioralna intervencija (PBIS – eng. Positive Bibehavioral Interventions), koja bi trebala povećati prosocijalno ponašanje te time i eliminirati antisocijalno ponašanje. Ključni su termini koji donose ovakve promjene prevencija, podučavanje i poticanje. Prevencija se odnosi na eliminaciju antisocijalnog ponašanja i prije nego se ono pojavi, a odnosi se na postavljanje jasnih očekivanja od učenika u cilju smanjenja antisocijalnog ponašanja. Drugi element odnosi se na jasno i eksplicitno poučavanje u obrazovnim sustavima o prosocijalnom ponašanju koje se od učenika očekuje, a može uključivati metode poput razvijanja socijalnih vještina ili poučavanje o načinima emocionalne regulacije frustracija koje potencijalno mogu dovesti do antisocijalnog ponašanja. Zadnji je korak poticanje, a njemu je cilj nagraditi prosocijalno ponašanje određenim nagradama koje, posljedično, potiču učenike da održe takvo ponašanje i ne okrenu se antisocijalnim činovima. Nagrade mogu biti različite, od verbalne pohvale do materijalnih nagrada (Biglan, 2015). Biglan smatra da je obrazovna institucija ključni faktor koji, uz efektivne prosocijalne tehnike, može eliminirati antisocijalno ponašanje jer „mladi čije društveno okruženje ne uspijeva osnažiti prosocijalno ponašanje nastavljaju činiti zločine, maltretirati druge, padaju u školi i postaju ovisni o duhanu, alkoholu i drogama te često vode život obilježen siromaštvom, depresijom i opetovanim neuspjehom u društvenim odnosima“ (Biglan, 2015:15).

3. Teorijski okvir

4.1. Funkcionalistički pristup

Pomoću relevantnih socioloških teorijskih pristupa lakše je razmotriti vezu između razine obrazovanja pojedinaca i odobravanja antisocijalnog ponašanja u društvu. Navedeni relevantni okviri dovest će do boljeg razumijevanja te veze, kao i različite pristupe koji objašnjavaju isti fenomen kroz različite vizure te će pomoći u objašnjenju kasnijih empirijskih podataka.

Tako je jedan od ključnih teorijskih okvira tzv. *funkcionalistički pristup*, koji promatra društvo kao organizam sa specifičnim funkcijama koji se regulira kroz sustav vrijednosti i normi te se u skladu s navedenim i obrazovanje vidi kao sredstvo koje prenosi društvene norme i vrijednosti (Durkheim, 1982). Norme se sociološki definiraju kao „veliki broj naputaka koji upravljaju ponašanjem u posebnim situacijama“ (Haralambos i Holborn, 2002:7). Norme su, dakle, specifična uputstva koja definiraju prihvatljiva ponašanja u društvu, odnosno prosocijalna ponašanja. Provođenje normi događa se kroz sankcije, a u tom smislu antisocijalna ponašanja sankcioniraju se određenim kaznama koje variraju od otuđenja u društvu do materijalnih kazni. Visoko obrazovani pojedinci zauzimaju određeni status i ugled u društvu, te su za njih norme visoko pozicionirane jer njihovo nepoštivanje dovodi do kazni koje se mogu ticati njihove pozicije u društvu. Također, visokoobrazovani ljudi više su kritički nastrojeni u sagledavanju određenih problema, te su sposobniji kategorizirati određena ponašanja kao pozitivna ili negativna. Drugim riječima, njima je bitan i sustav vrijednosti koji vlada u društvu. Vrijednost se definira kao pojedinčevo „vjerovanje da je nešto dobro i poželjno“ (Haralambos i Holborn, 2002:5). Visokoobrazovani pojedinci često su sposobni kritički promisliti o tome što je vrijedno težnji, a to je u zajednici prosocijalno ponašanje nasuprot devijantnom ili antisocijalnom ponašanju. Funkcionalistički pristup počiva na pretpostavci da je društvo strukturirano, tj. da djeluje kao sustav u kojemu svaka struktura ima svoju funkciju. Ako primijenimo taj pristup na temu obrazovanja, mogli bismo pretpostaviti da je funkcija (kao ključni element funkcionalističkog pristupa) obrazovnog sustava prenositi društvene norme te pridonositi integraciji pojedinca u društvenu zajednicu. Društvena zajednica počiva na vrijednosnom konsenzusu, tj. „suglasnosti članova oko društvenih vrijednosti“ (Haralambos i Holborn, 2002:9). Kao jedno od temeljnih društvenih vrijednosti izdvaja se i prosocijalno ponašanje, a ovu društvenu vrijednost više razumiju visoko obrazovani pojedinci jer su više integrirani u društvo, te se više bave i društvenim

pitanjima ili su uključeni u većoj stopi u društvene aktivnosti zbog preduvjeta većeg obrazovanja. Iako Émile Durkheim nije izravno istraživao temu razine obrazovanja i odobravanja antisocijalnog ponašanja u društvu, njegov funkcionalistički pristup i teorija o integraciji mogu biti relevantni u kontekstu analize kako razina obrazovanja utječe na društvenu integraciju i odnos prema antisocijalnom ponašanju.

Durkheim je isticao ključnu važnost društvene integracije kako bi se održala društvena ravnoteža. Možemo primijeniti ovu ideju na obrazovanje, tvrdeći da obrazovni sustav igra ključnu ulogu u prenošenju društvenih normi i vrijednosti kao ključnih preduvjeta za održavanje društvene ravnoteže (Durkheim, 1956). Visoka razina obrazovanja može doprinijeti integraciji pojedinaca u društvo, smanjujući tako sklonost prema odobravanju ili počinjenju antisocijalnog ponašanja. O obrazovanju govori da je ono „socijalizacija mlade generacije“ (Durkheim, 1956:28). Proces socijalizacije kroz sociološku vizuru važan je zbog usvajanja određenih normi i vrijednosti kao preduvjeta društvene integracije, a definira se kao proces podruštvljenja čovjeka, tj. djelovanje društvenih uvjeta na oblikovanje ljudske osobnosti (Durkheim, 1907).

Durkheim je također istraživao kako društvene institucije, dakle i obrazovni sustav, djeluju kao mehanizmi kontrole koji ograničavaju i suzbijaju antisocijalno ponašanje. Odnosno, institucija visokog obrazovanja prema tome može djelovati kao mehanizam prevencije devijantnih ponašanja. Visoko obrazovanje može služiti kao sredstvo kontrole ponašanja pojedinaca prvenstveno putem samokontrole koja je sama po sebi „jedna od ključnih moći koje bi obrazovanje trebalo razvijati“ (Durkheim, 1961:45). Kvalitetno obrazovanje može pružiti jak temelj koji smanjuje sklonost antisocijalnom ponašanju jer „količina obrazovanja koja se pruža, kome se pruža, što se podučava, okolina u kojoj se podučava, sve su to stvari koje kontrolira društvo“ (Pickering i Sutcliffe, 1979:99).

Kroz funkcionalistički pristup zagovara se i funkcionalna uloga devijantnosti, tj. do određene razine antisocijalno ponašanje može imati funkcionalnu ulogu. Promatrajući ovu ideju kroz sustav obrazovanja, može se zaključiti kako do određene razine antisocijalni činovi mogu stvoriti sustav prilagodbe i promjena u obrazovnim institucijama, stvarajući prostor za društveni napredak kao „ideal koji je istovremeno integralan i raznolik, a to je fokus obrazovanja“ (Durkheim, 1972:203).

Funkcionalistički pristup Émile Durkheim temelji na funkcionalnim preduvjetima društva tj. „određenim osnovnim potrebama ili zahtjevima koji se moraju zadovoljiti ako žele opstati“ (Haralambos i Holborn, 2002:9), a kao najvažniji funkcionalni preduvjet ističe potrebu za društvenim redom, koji je uvjetovan i prosocijalnim ponašanjem. Čovjeka Durkheim definira kao

homo duplex s dva lica, od kojih je jedno „egoistično i teži trenutnom zadovoljavanju određenih potreba“ (Haralambos i Holborn, 2002:17). Ova ideja može se zrcaliti na niže obrazovane pojedince, koji često posežu za trenutnim zadovoljavanjem potreba jer nemaju strah od gubitka statusa u društvu, materijalnih gubitaka zbog učestale kulture siromaštva i bespomoćnosti koja postoji u tim slojevima ili pak nemogućnosti odgode zadovoljenja trenutačnih potreba jer im sustav obrazovanja ne osigurava dugoročno zadovoljenje potreba putem prosocijalnog ponašanja, odnosno nevjerica u moralne vrijednosti. Druga strana ljudskog lica, koju više posjeduju visoko obrazovani pojedinci, zasniva se na vjerovanju u moralne vrijednosti koje su definirane prosocijalnim ponašanjem u zajednici.

4.2. Konfliktni pristup

S druge strane, tzv. *konfliktni pristup* u sociologiji naglašava društvene nejednakosti i sukobe. Prema ovom pristupu, razina obrazovanja može odražavati i produbljavati postojeće društvene razlike koje dovode do konflikta. Kada povežemo konfliktni pristup s odobravanjem antisocijalnog ponašanja među pojedincima s nižom razinom obrazovanja, možemo istaknuti nekoliko važnih faktora ove veze.

Prvi je faktor nejednakost koja dovodi do osjećaja frustracije. Konfliktni pristup bazira se na podjeli društva na klase, tj. društvene slojeve koji imaju različite pristupe resursima. Niža razina obrazovanja često je povezana s nižim društvenim slojevima zbog sustava stratifikacije koji se vidi kao „selektivni sustav dovođenja najsposobnijih osoba na položaje najvećih resursa“ (Collins, 2009:13). Iz tog razloga niže obrazovani pojedinci nemaju pristup resursima, što dovodi do nejednakosti, koja posljedično rezultira osjećajem nepravde i frustracijom. Ta frustracija pak donosi za rezultat odobravanje antisocijalnog ponašanja u društvu. Prema Karlu Marxu, privilegirani slojevi imaju pristup ograničenim materijalnim, ali i nematerijalnim resursima u koje se uključuje i obrazovanje (Bošnjak, Paštar i Vukelić, 2020). Zbog posjedovanja tih resursa koji u mnogo slučajeva nisu dostupni nižim društvenim slojevima, dolazi do legitimiranja antisocijalnog i devijantnog ponašanja kao načina iskazivanja pobune prema društvenom poretku, a geneza pobune nalazi se u „unutarnjim nezadovoljstvima i drugim unutarnjim utjecajima“ (tj. materijalne neprilike) te „ignoriranju nedostataka vanjskog utjecaja i podrške“ (tj. društvene neprilike, neadekvatno obrazovanje) (Leites i Wolf, 1970:150).

Drugi je faktor tzv. kultura siromaštva. Marksistička konfliktna teorija polazi od ekonomije, tj. ekonomskog temelja koji se sastoji od proizvodnje (proizvodnih snaga, tehnologija, sirovina i

znanja te proizvodnih odnosa koji su rezultat proizvodnje). Taj ekonomski temelj Karl Marx naziva materijalnom bazom društva, a druge aspekte društva (u koje uključuje obrazovanje) naziva nadgradnjom koja je „prvenstveno određena ekonomskim faktorima“ (Haralambos i Holborn, 2002:11). Prema ovom shvaćanju, obrazovanje je društvena nadgradnja koja je određena ekonomskim faktorima, a koje često pojedinci s nižim razinama obrazovanja ne posjeduju, pa su obuhvaćeni kulturom siromaštva. Posljedično, osjećaju nepravdu te kao iskaz bijesa i nezadovoljstva podržavaju antisocijalno ponašanje smatrajući kako ne postoje drugi načini postizanja ciljeva zbog uskraćenih materijalnih sredstava. To može biti posljedica nepovjerenja prema institucijama ili uvjerenja da su pravila društva nepoštena ili neprimjenjiva na njihov život. Ono što se zapravo misli ovdje je da niže obrazovani koji doživljavaju siromaštvo „možda manje podliježu takvim moćnim simbolima kao što su 'pravda', 'sloboda' i slično, i žele vidjeti njihovu konkretnu ekspresiju“ (Leacock, 1971:31). U prilog kulture siromaštva i njezinoj povezanosti s obrazovanjem i odobravanjem antisocijalnog ponašanja navode se određeni rizični faktori koji su povezani s kriminalom, poput socioekonomske deprivacije, oskudnog obrazovanja i impulzivnosti (Farrington, 1997).

Treći faktor povezan je s prethodnim, a odnosi se na nedostatak pristupa alternativama. Merton je razlikovao društvenu strukturu (koja je osiguravala ekonomske temelje za uspjeh, a u kojoj se nalazi i polje obrazovanja) i kulturu (koja je osiguravala norme, vrijednosti i ciljeve) i tvrdio da se „devijantnost javlja tamo gdje postoji neravnoteža između društvene strukture tj. odobrenih društvenih sredstava i kulture tj. odobrenih ciljeva“ nazivajući tu pojavu „anomijom“ (Merton, prema Carrabine i sur., 2009:77). Pojedinci s nižom razinom obrazovanja možda nemaju pristup legitimnim putevima za postizanje ciljeva, kao što su stabilan posao ili obrazovanje. To ih može potaknuti da prihvate antisocijalno ponašanje kao način ostvarivanja svojih ciljeva ili zadovoljenja osnovnih egzistencijalnih potreba. Ovu zamisao podupire teorija napetosti (Merton, 1968), a koja u kontekstu obrazovanja može pomoći u objašnjenju toga kako socijalne nejednakosti u pristupu obrazovanju mogu stvoriti pritisak koji dovodi do odobravanja antisocijalnog ponašanja kao načina reakcije na te nejednakosti. Teorija napetosti koju razvija Robert K. Merton objašnjava zašto ljudi ponekad čine ili odobravaju antisocijalna i prije svega kriminalna djela u društvima koja promiču materijalne ciljeve. Razlog se nalazi u tome da imaju ograničene legalne načine postizanja tih ciljeva. Prema teoriji, društva postavljaju ciljeve i sredstva za postizanje tih ciljeva.

Neravnoteža između ciljeva i sredstava može uzrokovati napetost¹ u društvu (Merton, 1938). Kako Merton (1957) tvrdi, ta neravnoteža može rezultirati:

a) konformizmom: ljudi s pristupom legalnim sredstvima koriste ta sredstva za postizanje ciljeva.

b) inovacijom: ljudi bez pristupa legalnim sredstvima mogu se okrenuti nelegalnim ili inovativnim načinima za postizanje ciljeva, uključujući kriminalno ponašanje.

c) ritualizmom: ljudi koji ne dijele ciljeve društva, ali se pridržavaju legalnih sredstava, mogu postati ritualisti, pridržavajući se normi, ali ne težeći ciljevima.

d) odbacivanjem: ljudi koji odbacuju i ciljeve i sredstva društva postaju reaktori, ne pridržavajući se ni ciljeva ni sredstava te zamjenjujući ih novim, društveno neprihvatljivim.

Tablica 2. Mertonova tipologije adaptacije

	Kulturalni ciljevi	Institucionalizirana sredstva
Konformizam	+	+
Inovacija	+	-
Ritualizam	-	+
Odbacivanje	+/-	+/-

+ = prihvaćanje

- = odbacivanje

+/- = odbacivanje i zamjena

Izvor: Carrabine i sur., 2009:77.

4.3. Simbolički interakcionizam

Simbolički interakcionizam, treći teorijski pristup, fokusira se na značenja i interpretacije koje ljudi pridaju svojim iskustvima (Blumer, 1969). U društvu u cjelini najvažniji izvor za doživljaj samog sebe nalazi se u interakciji s drugima „pa tako i unutar obrazovnog sustava“ (Haralambos, 2002:843). Prema simboličkom interakcionizmu, svaki pojedinac ima različito iskustvo koje se tiče akademskih uspjeha, jer pojedinci „svojem obrazovanju pridaju različita značenja i nalaze različite načine na koje ga dovode u vezu sa svojim iskustvom“ (Haralambos, 2002:848). Razina obrazovanja može utjecati na način na koji pojedinci percipiraju antisocijalno ponašanje, kao i na njihove stavove prema takvom ponašanju. Simbolički interakcionizam istražuje kako društvene

¹ Engl. „strain“, stoga naziv „strain theory“ ili teorija napetosti.

norme i vrijednosti oblikuju individualne vizure, čime se stvaraju osnovne pretpostavke o prihvatljivosti ili neprihvatljivosti određenih činova. Na primjer, osobe s višim stupnjem obrazovanja možda imaju šire razumijevanje društvenih normi i vrijednosti te su sklonije analizirati složene društvene situacije i društvene uzroke, te se zato teže upuštaju u antisocijalne činoe. S druge strane, osobe s nižim stupnjem obrazovanja mogu imati ograničen uvid u složenost društvenih procesa upravo zbog niže razine obrazovanja te zato odobravati antisocijalno ponašanje. Peter Woods (1979) nastavlja se na Mertonovu tipologiju adaptacije, te u vezi sa simboličkim interakcionizmom nudi vlastitu tipologiju učenika ovisno o tome ostvaruju li akademski uspjeh kao cilj koristeći se pritom institucionalnim sredstvima (navedeno prema Haralambos, 2002). U svojim opažanjima zaključuje kako se kao bitan faktor javlja klasa. Nadalje, precizira da su učenicima srednje i visoke, za razliku od niže klase, akademski ciljevi bliski kulturalnim vrijednostima obitelji iz koje dolaze, te su stoga skloniji adaptaciji i konformizmu, tj. prihvaćanju akademskog cilja koristeći se pritom institucionaliziranim sredstvima poput prosocijalnog ponašanja. Ova tipologija posebno je zanimljiva jer je u uskoj korelaciji sa odobravanjem i počinjenjem određenih antisocijalnih i devijantnih ponašanja (Woods, prema Haralambos, 2002):

- a) Ritualizam: pojedinci nemaju za cilj akademski uspjeh i devijantni su jer odbacuju te ciljeve, ali su laki za nadzor jer se koriste institucionalnim sredstvima (npr. pišu zadaću).
- b) Uzmicanje: pojedinci koji odbijaju i akademski cilj i institucionalizirano sredstvo, uspostavljaju devijantnije oblike ponašanja poput ometanja reda itd., ali su i dalje relativno obuzdani jer nisu skloni otvorenoj pobuni.
- c) Nepopustljivost: pojedinci koji odbacuju i akademski cilj i institucionalizirana sredstva poput prosocijalnog ponašanja, ne mare za negativne sankcije svoje devijantnosti, pa su stoga teže obuzdani.
- d) Pobuna: relativno povezana sa uzmicanjem, jer pojedinci odbijaju i akademski cilj i institucionalizirana sredstva, s tim da dolazi do otvorene pobune jer ih zamjenjuju novim ciljevima i sredstvima poput antisocijalnog ponašanja.

5. Dosadašnja istraživanja

5.1. Utjecaj obrazovanja na stope kriminala

Empirijski nalazi jednog od istraživanja o utjecaju stope obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja temelje se na podacima iz „Nizozemskog istraživanja o kriminalu i provođenju zakona“ provedenog 1996. godine na uzorku od 2951 osoba starijih od 15 godina. Istraživanje utjecaja obrazovanja na kriminalno ponašanje dovelo je do nekoliko značajnih zaključaka. Prvo, obrazovanje ima statistički značajan utjecaj na širok raspon kriminalnih ponašanja uključujući krađu, vandalizam, agresivnost i utaju poreza (Groot, 2010). Drugo, niže obrazovani pojedinci su manje informirani o posljedicama svojih postupaka, poput kazne i osude. (Groot, 2010).

Becker (1968) je revolucionirao percepciju antisocijalnog ponašanja, prije svega kriminalnog ponašanja, primjenom modela racionalnog izbora. Njegov teorijski doprinos pretpostavlja da će pojedinac počiniti zločin ako se očekivana korist poveća u odnosu na korist od ulaganja vremena i resursa u legitimnu aktivnost (Becker, 1968). Ovo pionirsko djelo omogućilo je daljnje predviđanje i analizu kako promjene u težini i vjerojatnosti kazne, te promjene u ekonomskom i društvenom okruženju, mogu utjecati na počinjenje kriminala. U svojoj studiji, Machin, Marie i Vujić (2010) istraživali su pozitivan učinak obrazovanja na smanjenje stope kriminaliteta iz perspektive teorije racionalnog izbora. Navode tri glavna razloga koja podupiru ovu ideju. Prvi razlog je očekivani dohodak, odnosno očekivana zarada od posla koji se stječe obrazovanjem. Ako je dohodak visok, povećavaju se „oportunitetni troškovi nezakonitog ponašanja“ (Machin, Marie i Vujić, 2010:2). Dakle, viša razina obrazovanja nudi veće legitimne dohotke i samim time smanjuje isplativost počinjenja kriminalnih djela zbog negativnih sankcija koje će negativno utjecati na pojedinčev dohodak i priliku za zaradu, te je ova odluka poznata kao racionalni izbor. Lochner (2004) proširuje ideju racionalnog izbora zaključujući da obrazovanje smanjuje stope kriminala povećavajući priliku troška propuštenih prihoda iz legalnih zanimanja. Drugo objašnjenje je činjenica da „vrijeme provedeno na obrazovanju limitira slobodno vrijeme za počinjenje kriminalnih djela“ (Machin, Marie i Vujić, 2010:4). Ovu tvrdnju podupire Kling (1999) tvrdeći da obrazovanje ima efekte onesposobljavanja jer prisustvo u školi smanjuje vrijeme dostupno za sudjelovanje u kriminalnim aktivnostima. Zadnji razlog nalazi se u tome da obrazovanje može povećati strpljenje, što može potaknuti manje fokusiranje na trenutne potrebe i uzrokovati prioritizaciju budućih legitimnih prihoda nad trenutnim dobitcima od kriminala

(Lochner, 2004). Više obrazovani pojedinci imaju razvijen osjećaj strpljenja i averziju prema riziku iz razloga što se njihova dobit nalazi u budućnosti. Zato „pojedinci s puno strpljenja imaju niske kriminalne stope i više cijene buduće zarade“ (Machin, Marie i Vujić, 2010:5). Njihova studija, zaključno, sugerira kako ulaganje u obrazovanje može biti ključno za smanjenje kriminala u zajednici. Poveznicom između obrazovanja i smanjenja stopa kriminala bavio se i Gordon A. Crews (2009), koji u svojoj studiji donosi nekoliko bitnih zaključaka o toj temi. Njegove zaključke prikazujemo tablično radi bolje preglednosti.

Tablica 3. Crewsovi zaključci o povezanosti obrazovanja i antisocijalnog ponašanja

1.	Nedostatak obrazovanja vrlo često povećava vjerojatnost da će pojedinac postati uključen u kriminal i antisocijalno ponašanje.
2.	Nedostatak obrazovanja općenito smanjuje nečije buduće mogućnosti zapošljavanja zbog povećanja standarda zapošljavanja u društvu, što dovodi do mogućeg kriminalnog ponašanja za one pojedince koji ne mogu dobiti održiv posao.
3.	Nedostatak obrazovanja i obrazovnih postignuća ograničava nečiji IQ, čineći ih tako ranjivijima na druge za iskorištavanje i potencijalnu sekundarnu kriminalnu upletenost.
4.	Općenito se vjeruje da povećanje nečijeg kriminalnog ponašanja smanjuje njihovu sposobnost da završe više razine obrazovanja.
5.	Povijest je pokazala da će povećanje stope kriminala gotovo uvijek iscrpiti vrijedne resurse iz obrazovnih potreba zajednice i zahtijevati od njih napore za smanjenje stopa kriminala.
6.	Povijest je također pokazala da porast lokalnog kriminala u susjedstvu vrlo često smanjuje učinkovitost obrazovnih programa lokalnih škola, pa čak i pohađanje nastave učenika.

Izvor: prema Crews, 2009:3.

6. Korisne politike intervencije obrazovnog sustava u cilju smanjenja antisocijalnog ponašanja

U svojoj studiji Randi Hjalmarsson i Lance Lochner (2012) nude pregled efektivnih politika intervencije u obrazovnom sustavu koje bi mogle dovesti do cjelokupnog smanjenja antisocijalnog ponašanja pojedinaca u vidu eliminacije odobravanja i počinjenja kriminalnih djela. Prvotna intervencija obrazovnog sustava u korist smanjenja štetnih antisocijalnih ponašanja tiče se povećanja obrazovnih postignuća putem poboljšanja kvalitete škole, tj. bilo koje obrazovne ustanove jer „bolje škole bi trebale preventirati zločine koji dovode do uhićenja“ (Hjalmarsson i Locher, 2012:54). Tvrdnja se objašnjava time da bi smanjenjem stopa počinjenja kriminalnih djela koje dovode do zatvorske kazne, sveukupan društveni dohodak bio veći te bi se taj dohodak mogao iskoristiti u cilju poboljšanja edukativnih ustanova i podizanju razine kvalitete obrazovanja, što posljedično opet dovodi do smanjenja kriminala. Nadalje, autori su uočili kako je razina kriminalnog ponašanja najniža među maturantima u srednjoj školi, te stoga predlažu „politike koje potiču pohađanje nastave nakon srednje škole“ (Hjalmarsson i Lochner, 2012:54). Kao efektivnu metodu predlažu politike intervencije natjecanja u srednjim školama u smislu pohađanja nastave i nakon srednje škole, tj. koje potiču nastavak obrazovanja. U svrhu postignuća ovoga cilja može se koristiti mentorstvo i podrška, karijerno usmjeravanje nakon srednje škole, ponuda fleksibilnih obrazovnih programa, kao i financijska pomoć u smislu stipendija ili subvencija. Još bi jedna obrazovna politika uključivala, prema mišljenju Hjalmarssona i Lochnera (2012), uključivanje metoda za poticanje školovanja među skupinama koje su podložnije kriminalu, poput pojedinaca s nižim socioekonomskim statusom. To se može učiniti gore navedenim metodama podrške, ali također i implementiranjem programa prevencije antisocijalnih ponašanja poput nasilja i zlostavljanja unutar školstva, pri čemu je cilj stvoriti sigurno okruženje takvim skupinama i posljedično smanjiti antisocijalna ponašanja. Također, autori predlažu nužno povećanje vještina unutar obrazovnih sustava koje će pojedincima kasnije pomoći na tržištu rada u smislu osiguravanja legitimnog dohotka koji će posljedično spriječiti takve pojedince da čine kriminalna djela (Hjalmarsson i Lochner, 2012). Povećanje takvih vještina može se postići implementacijom praktičnih vještina u nastavni plan kako bi učenici stekli konkretne vještine potrebne za tržište rada i dobru ekonomsku budućnost. Ove obrazovne politike, ako su valjano planirane i provedene, mogu dovesti do pozitivnijeg ishoda na pogled mladih o neodobravanju i nepočinjenju antisocijalnih djela, prije svega kriminalnih.

7. Empirijsko istraživanje – osnovni podatci

Početna hipoteza ovog diplomskog rada jeste da razina obrazovanja značajno utječe na to odobravaju li pojedinci antisocijalna ponašanja. U tom smislu, navedeni su bili teorijski okviri koji idu u korist toj tezi, jer generalno više obrazovani pojedinci posjeduju pogodne ekonomske resurse te su skloni odgađanju trenutnog zadovoljstva, imaju sposobnost kritičko-etičkog razmišljanja i posjeduju svijest o društvenim posljedicama antisocijalnog ponašanja, više su društveno integrirani tj. posjeduju veće razine socijalne uključenosti i stvaraju dublje društvene mreže, svjesni su negativnih sankcija antisocijalnog ponašanja koje mogu loše utjecati na njihov dohodak i status itd. Istraživačko je pitanje, dakle, bilo kako razina obrazovanja utječe na odobravanje antisocijalnog ponašanja u društvenom kontekstu Republike Hrvatske. Kako bi se odgovorilo na ovo pitanje upotrijebljen je kvantitativni pristup temeljen na statističkim podacima iz tzv. *European Values Study* (hrv. Europska studija vrednota)² u tri vala: 1999., 2008. i 2018. godine. Koristeći se metodom analize sekundarnih podataka, u analizu su uključeni spol i dob ispitanika kako kontrolne varijable, zajedno s najvećom postignutom razinom obrazovanja kao supstantivnom varijablom, kako bi se utvrdila njihova povezanost s razinom odobravanja određenih tipova antisocijalnog ponašanja. Statistička obrada napravljena je pomoću programa IBM SPSS Statistics 21.

U sljedećem tabličnom prikazu navodimo deskriptivne podatke iz istraživanja iz vala 1999. godine provedenom na uzorku od 1003 sudionika u Republici Hrvatskoj, koji je bio sastavljen od 57,3% žena i najvećim udjelom od osoba u dobi od 30 do 49 godina (42,3%). Iz tablice je vidljiv podatak da je od osam mogućih kategorija najčešća postignuta razina obrazovanja završena matura (50,1%), te završena strukovna škola (13,4%) i završeni diplomski studij (12,61%).

² <https://europeanvaluesstudy.eu>.

Tablica 4. Najviša postignuta razina obrazovanja ispitanika – 1999. godina

	Frekvencija	Postotak	Valjan postotak	Kumulativni postotak
Nezavršena osnovna škola	44	4,4	4,4	4,4
Završena osnovna škola	99	9,9	9,9	14,3
Završena strukovna škola	134	13,4	13,4	27,6
Završena matura	503	50,1	50,1	77,8
Završen preddiplomski studij	97	9,7	9,7	87,4
Završen diplomski studij	126	12,6	12,61	100,0
Ukupno	1003	100,0	100,0	

Izvor: Europska studija vrednota.

Antisocijalno ponašanje u ovom je valu mjereno putem sedam tvrdnji, a od sudionika se tražilo da navedu u kojoj ih mjeri odobrava na ljestici od 1 (nikada) do 10 (uvijek). U pitanju su bile sljedeće čestice: *primanje državnih beneficija na koje nemate pravo, varanje na porezu, primanje mita, bacanje otpada na javnom mjestu, davanje novca da bi se izbjegao porez, neplaćanje karte u javnom prijevozu i prebrza vožnja u naseljenom mjestu*. Pri tome je minimalni rezultat iznosio 7, maksimalni rezultat 60, a aritmetička je sredina iznosila 17,23.

Tablica 5. Deskriptivna statistika skale odobravanja antisocijalnog ponašanja – 1999. godina

Ukupni uzorak	979
Nedostaje	24
Aritmetička sredina	17,23
Standardna devijacija	10,03

Izvor: Europska studija vrednota.

U sljedećem tabličnom prikazu prezentirat će se deskriptivni podatci iz istraživanja u Republici Hrvatskoj provedenog u sljedećem valu, 2008. godine. Uzorak se sastojao od 1525 ispitanika od kojih udio žena iznosi 60,2%. Najviše ispitanika bili su u dobi 50 i više godina (40,7%) te dobi od

30-49 godina (32,1%). Iz tablice je vidljivo da među ispitanicima dominira (više) srednje obrazovanje, čak 57,7%.

Tablica 6. Najviša postignuta razina obrazovanja ispitanika – 2008. godina

	Frekvencija	Postotak	Valjan postotak	Kumulativni postotak
Predškolsko obrazovanje ili bez obrazovanja	36	2,4	2,4	2,4
Osnovno obrazovanje ili prvi stupanj osnovnog obrazovanja	113	7,4	7,5	9,8
Niže srednje obrazovanje ili drugi stupanj osnovnog obrazovanja	193	12,7	12,7	22,6
Više srednje obrazovanje	873	57,2	57,7	80,3
Prvi stupanj terciarnog obrazovanja	298	19,5	19,7	99,9
Drugi stupanj terciarnog obrazovanja	1	,1	,1	100,0
Ukupno valjano	1514	99,3	100,0	
Bez odgovora	11	,7		
Ukupno	1525	100,0		

Izvor: Europska studija vrednota

Skala odobravanja antisocijalnog ponašanja dobivena je zbrajanjem sljedećih antisocijalnih ponašanja na skali od 1 (nikada ne odobravam) do 10 (uvijek odobravam): *primanje državnih beneficija na koje nemate pravo, varanje na porezu, primanje mita, davanje novca da bi se izbjegao porez i neplaćanje karte u javnom prijevozu* (pri čemu minimalni rezultat iznosi 5, a maksimalni rezultat iznosi 50). Aritmetička je sredina iznosila 12,72 što ponovno ukazuje na određenu razinu odobravanja antisocijalnog ponašanja.

Tablica 7. Deskriptivna statistika skale odobravanja antisocijalnog ponašanja – 2008. godina

Ukupni uzorak	1445
Nedostaje	80
Aritmetička sredina	12,7246
Standardna devijacija	8,28176

Izvor: Europska studija vrednota

U sljedećem tabličnom prikazu prezentirat će se deskriptivni podatci iz vala istraživanja provedenog 2018. godine u Republici Hrvatskoj, koji se sastoji od ukupno 1448 ispitanika, ponovno pretežito ženskog spola (58,1%). Prosječna dob slična je prethodnom valu i dominira dob od 50 i više godina (50,9%) te 30-49 godina (30,4%). Najveća razina obrazovanja se sastoji dominantno od višeg srednjeg obrazovanja, čak 55,5%.

Tablica 8. Najviša postignuta razina obrazovanja ispitanika – 2008. godina

	Frekvencija	Postotak	Valjan postotak	Kumulativni postotak
Manje od osnovnog obrazovanja	6	0,4	0,4	0,4
Osnovno obrazovanje	36	2,4	2,4	2,8
Niže srednje obrazovanje	158	10,6	10,7	13,5
Više srednje obrazovanje	823	55,3	55,5	69,0
Kratak ciklus tercijarnog obrazovanja	133	8,9	9,0	78,0
Prvostupnik ili ekvivalent	57	3,8	3,8	81,8
Magistar ili ekvivalent	259	17,4	17,5	99,3
Doktorat ili ekvivalent	10	0,7	0,7	100,0
Ukupno valjanih	1482	99,6	100,0	
Bez odgovora	4	0,3		
Ne znam	2	0,1		
Ukupno	1488	100,0		

Izvor: Europska studija vrednota.

Skala odobravanja antisocijalnog ponašanja dobivena je zbrajanjem sljedećih antisocijalnih ponašanja na skali od 1 (nikada ne odobravam) do 10 (uvijek odobravam): *primanje državnih beneficija na koje nemate pravo, varanje na porezu, primanje mita i neplaćanje karte u javnom prijevozu* (pri čemu minimalni rezultat iznosi 4, a maksimalni rezultat iznosi 40). Skala koja se odnosi na ukupno odobravanje antisocijalnog ponašanja ima srednju vrijednost 8,68 i sugerira da postoji određena razina odobravanja antisocijalnog ponašanja kao i u prethodnim valovima, ali također ima standardnu devijaciju koja iznosi 6,35 i označava varijabilnosti u mišljenjima ispitanika u njihovim stavovima prema antisocijalnom ponašanju.

Tablica 9. Deskriptivna statistika skale odobravanja antisocijalnog ponašanja – 2018. godina

Ukupni uzorak	1453
Nedostaje	35
Aritmetička sredina	8,6841
Standardna devijacija	6,35194

Izvor: Europska studija vrednota.

8. Rezultati istraživanja

U sljedećoj tablici prikazane su bivarijantne korelacije između varijabli u prvom valu istraživanja iz 1999. godine koje donose sljedeće zaključke.

Što se tiče korelacije između **spola ispitanika** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji negativna korelacija (-0,07**) između spola ispitanika i *razine obrazovanja*, što sugerira da će žene imati višu razinu obrazovanja u usporedbi s muškarcima. Ova korelacija statistički je značajna s p-vrijednosti manjom od 0,01.
- b) Postoji negativna korelacija (-0,07**) između spola ispitanika i *odobravanja antisocijalnog ponašanja*, što znači da će muškarci vjerojatnije više odobravati antisocijalno ponašanje u usporedbi s ženama. Ova korelacija je statistički značajna s p-vrijednosti manjom od 0,01.

Dakle, prema ovim rezultatima, spol ispitanika pokazuje statistički značajnu povezanost s razinom obrazovanja i odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Muškarci će vjerojatnije odobravati antisocijalno ponašanje i imaju nižu razinu obrazovanja u usporedbi s ženama.

Što se tiče korelacije između **dobi ispitanika** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji značajna negativna korelacija (-0,27**) između dobi ispitanika i *razine obrazovanja* ispitanika, što znači da stariji ispitanici imaju niže razine obrazovanja.
- b) Postoji značajna negativna korelacija (-0,33**) između dobi ispitanika i *odobravanja antisocijalnog ponašanja*, što znači da mlađi ispitanici imaju veću tendenciju odobravati antisocijalno ponašanje.

Dakle, prema ovim rezultatima, dob ispitanika pokazuje statistički značajnu povezanost s razinom obrazovanja i odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Mlađi ispitanici imaju veće razine obrazovanja te su ujedno skloniji odobravati antisocijalno ponašanje u usporedbi sa starijim ispitanicima koji posjeduju niže razine obrazovanja.

Što se tiče korelacije između **odobravanja antisocijalnog ponašanja** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0.07**) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *spola ispitanika*, što znači da osobe ženskog spola manje odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s muškarcima.
- Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0.33**) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *dobi ispitanika*, što znači da mlađi ispitanici više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi sa starijim ispitanicima.
- Postoji statistički značajna pozitivna korelacija (0.07**) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *razine obrazovanja* ispitanika, što znači da ispitanici s višom razinom obrazovanja više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s onima s nižom razinom obrazovanja.

Ukratko, svi ovi rezultati sugeriraju da spol, dob i razina obrazovanja ispitanika imaju statistički značajan utjecaj na njihovo odobravanje antisocijalnog ponašanja, tj. veću tendenciju odobravanja antisocijalnog ponašanja imaju muški ispitanici mlađe životne dobi i veće razine obrazovanja.

Tablica 10. Korelacije između varijabli – 1999. godina

		spol ispitanika (Q86)	dob ispitanika	razina obrazovanja ispitanika: ISCED	odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno
spol ispitanika (Q86)	Pearsonova korelacija	1	0,02	-0,07**	-0,07**
	P-vrijednost		0,49	0,01	0,01
	broj	1525	1498	1514	1445
dob ispitanika (konstruirani)	Pearsonova korelacija	0,02	1	-0,27**	-0,33**
	P-vrijednost	0,49		0,00	0,00
	broj	1498	1498	1491	1420
razina obrazovanja ispitanika: ISCED kod jednoznamenkasti (Q110)	Pearsonova korelacija	-0,07**	-0,27**	1	0,07**
	P-vrijednost	0,01	0,00		0,01
	broj	1514	1491	1514	1438
odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno	Pearsonova korelacija	-0,07**	-0,33**	0,07**	1
	P-vrijednost	0,01	0,00	0,01	
	broj	1445	1420	1438	1445

** . Korelacija je značajna na 0,01.

Izvor: Europska studija vrednota.

Sljedeća tablica prikazuje višestruku regresijsku analizu s odobravanjem antisocijalnog ponašanja kao zavisnom varijablom. Kada uvrstimo varijable spola i dobi, vidljivo je da su obje statistički značajni prediktori (signifikantnost manja od 0,05). Regresijski koeficijent od -3,00 prikazuje da su žene manje sklone odobravati antisocijalno ponašanje. Regresijski koeficijent od -0,21 prikazuje da su starije osobe manje sklone odobravati antisocijalno ponašanje. Kada se uvrste varijable dobi i spola, obrazovanje nije statistički značajan prediktor odobravanja antisocijalnog ponašanja.

Tablica 11. Višestruka regresijska analiza iz vala 1999. godine

model	nestandardizirani koeficijenti		standardizirani koeficijenti	t-vrijednost	Sig.
	B (regresijski koeficijent)	standardna pogreška	Beta koeficijent		
(konstanta)	28,22	1,19		23,65	0,00
spol ispitanika	-3,00	0,56	-0,16	-5,32	0,00
dob ispitanika	-0,21	0,02	-0,32	-10,85	0,00
(konstanta)	27,10	1,65		16,46	0,00
spol ispitanika	-2,95	0,57	-0,16	-5,20	0,00
dob ispitanika	-0,21	0,02	-0,32	-10,25	0,00
najviša razina obrazovanja	0,15	0,16	0,03	0,98	0,33

Izvor: Europska studija vrednota

U sljedećoj tablici prikazane su bivarijantne korelacije između varijabli u drugom valu istraživanja iz 2008. godine koje donose sljedeće zaključke.

Što se tiče korelacije između **spola ispitanika** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji negativna korelacija (-0,04**) između spola ispitanika i *razine obrazovanja*, što sugerira da će žene imati višu razinu obrazovanja u usporedbi s muškarcima. Ova korelacija je statistički značajna s p-vrijednosti manjom od 0,01.
- b) Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0,07**) između spola ispitanika i *odobravanja antisocijalnog ponašanja*. To znači da muškarci više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s ženama.

Dakle, prema ovim rezultatima, spol ispitanika pokazuje statistički značajnu povezanost s razinom obrazovanja i odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Muškarci će vjerojatnije odobravati antisocijalno ponašanje i imaju nižu razinu obrazovanja u usporedbi s ženama.

Što se tiče korelacije između **dobi ispitanika** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0.27^{**}) između dobi ispitanika i *razine obrazovanja*, što znači da stariji ispitanici imaju nižu u razinu obrazovanja.
- b) Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0.20^{**}) između dobi ispitanika i *odobravanja antisocijalnog ponašanja*. što znači da mlađi ispitanici imaju tendenciju više odobravati antisocijalno ponašanje.

Dakle, prema ovim rezultatima, dob ispitanika pokazuje statistički značajnu povezanost s razinom obrazovanja i odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Mlađi ispitanici imaju veće razine obrazovanja te su ujedno skloniji odobravati antisocijalno ponašanje u usporedbi sa starijim ispitanicima koji posjeduju niže razine obrazovanja.

Što se tiče korelacije između **odobravanja antisocijalnog ponašanja** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0.07^{**}) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *spola ispitanika*, što znači da muškarci više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s ženama.
- b) Postoji statistički značajna negativna korelacija (-0.20^{**}) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *dobi ispitanika*, što znači da mlađi ispitanici više odobravaju antisocijalno ponašanje.
- c) Postoji statistički značajna pozitivna korelacija (0.09^{**}) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *razine obrazovanja*, što znači da ispitanici s višom razinom obrazovanja više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s onima koji imaju nižu razinu obrazovanja.

Ukratko, svi ovi rezultati sugeriraju da spol, dob i razina obrazovanja ispitanika imaju statistički značajan utjecaj na njihovo odobravanje antisocijalnog ponašanja, tj. veću tendenciju odobravanja antisocijalnog ponašanja imaju muški ispitanici mlađe životne dobi i veće razine obrazovanja.

Tablica 12. Korelacije između varijabli – 2008. godina

		spol ispitanika	dob ispitanika	razina obrazovanja ispitanika: ISCED	odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno
spol ispitanika	Pearsonova korelacija	1	0,03**	-0,04**	-0,07**
	P-vrijednost		0,00	0,00	0,00
	broj	66269	65987	65402	62004
dob ispitanika	Pearsonova korelacija	0,03**	1	-0,27**	-0,20**
	P-vrijednost	0,00		0,00	0,00
	broj	65987	65990	1491	61753
razina obrazovanja ispitanika: ISCED	Pearsonova korelacija	-0,04**	-0,24**	1	0,09**
	P-vrijednost	0,00	0,00		0,00
	broj	65660	65402	65666	61505
odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno	Pearsonova korelacija	-0,07**	-0,20**	0,09**	1
	P-vrijednost	0,00	0,00	0,00	
	broj	62004	61753	61506	62009

** . Korelacija je značajna na 0,01

Izvor: Europska studija vrednota

Sljedeća tablica (Tablica 13.) prikazuje višestruku regresijsku analizu sa odobravanjem antisocijalnog ponašanja kao zavisnom varijablom. Kada uvrstimo varijable dobi i spola ispitanika, vidljivo je da oni u ovom slučaju one predstavljaju statistički značajne prediktore odobravanja antisocijalnog ponašanja. Regresijski koeficijent od -1,23 pokazuje da su žene manje sklone odobravati antisocijalno ponašanje, dok koeficijent od -0,15 pokazuje da su starije osobe manje sklone odobravati antisocijalno ponašanje. I ovdje se može vidjeti da, kada se u regresijsku jednadžbu uvrste varijable dobi i spola, obrazovanje nije statistički značajan prediktor ovih vrsti antisocijalnog ponašanja.

Tablica 13. Višestruka regresijska analiza iz vala 2008. godine

model	nestandardizirani koeficijenti		standardizirani koeficijenti	t-vrijednost	Sig.
	B (regresijski koeficijent)	standardna pogreška	Beta koeficijent		
(konstanta)	21,39	0,86		24,88	0,00
spol ispitanika	-1,23	0,42	-0,07	-2,91	0,00
dob ispitanika	-0,15	0,01	-0,33	-13,25	0,00

(konstanta)	21,89	1,13		19,33	0,00
spol ispitanika	-1,25	0,42	-0,07	-2,96	0,00
dob isitanika	-0,15	0,01	-0,34	-12,96	0,00
najviša razina obrazovanja	-0,12	0,18	-0,02	-0,68	0,50

Izvor: Europska studija vrednota

U sljedećoj tablici prikazane su bivarijantne korelacije između varijabli u trećem valu istraživanja iz 2018. godine koje donose sljedeće zaključke.

Što se tiče korelacije između **spola ispitanika** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji negativna korelacija (-0.11**) između spola ispitanika i *razine obrazovanja*, što znači da muškarci imaju nižu razinu obrazovanja u usporedbi s ženama.
- b) Postoji negativna korelacija (-0.12**) između spola ispitanika i *odobravanja antisocijalnog ponašanja*, što znači da muškarci više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s ženama.

Dakle, prema ovim rezultatima, spol ispitanika pokazuje statistički značajnu povezanost s razinom obrazovanja i odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Muškarci će vjerojatnije odobravati antisocijalno ponašanje i imaju nižu razinu obrazovanja u usporedbi s ženama.

Što se tiče korelacije između **dobi ispitanika** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- a) Postoji negativna korelacija (-0.14**) između dobi ispitanika i *razine obrazovanja* ispitanika, što znači da stariji ispitanici imaju nižu razinu obrazovanja.
- b) Postoji negativna korelacija (-0.39**) između dobi ispitanika i *odobravanja antisocijalnog ponašanja*, što znači da mlađi ispitanici imaju tendenciju više odobravati antisocijalno ponašanje.

Dakle, prema ovim rezultatima, dob ispitanika pokazuje statistički značajnu povezanost s razinom obrazovanja i odobravanjem antisocijalnog ponašanja. Mlađi ispitanici imaju veće razine obrazovanja te su ujedno skloniji odobravati antisocijalno ponašanje u usporedbi sa starijim ispitanicima koji posjeduju niže razine obrazovanja.

Što se tiče korelacije između **odobravanja antisocijalnog ponašanja** i ostalih varijabli vidljivo je da:

- Postoji negativna korelacija (-0.12**) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *spola ispitanika*, što znači da muškarci više odobravaju antisocijalno ponašanje u usporedbi s ženama.
- Postoji negativna korelacija (-0.39**) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *dobi ispitanika*, što znači da mlađi ispitanici više odobravaju antisocijalno ponašanje.
- Postoji pozitivna korelacija (0.07**) između odobravanja antisocijalnog ponašanja i *razine obrazovanja* ispitanika, što znači da ispitanici s višom razinom obrazovanja više odobravaju antisocijalno ponašanje.

Ukratko, svi ovi rezultati sugeriraju da spol, dob i razina obrazovanja ispitanika imaju statistički značajan utjecaj na njihovo odobravanje antisocijalnog ponašanja, tj. veću tendenciju odobravanja antisocijalnog ponašanja imaju muški ispitanici mlađe životne dobi i veće razine obrazovanja.

Tablica 14. Korelacije između varijabli – 2018. godina

		spol ispitanika	dob ispitanika (konstruirani)	razina obrazovanja ispitanika: ISCED	odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupni rezultat
spol	Pearsonova korelacija	1	-0,03	-0,11**	-0,12**
	P-vrijednost		0,24	0,00	0,00
	broj	1488	1487	1482	1453
dob	Pearsonova korelacija	-0,03	1	-0,14**	-0,39**
	P-vrijednost	0,24		0,00	0,00
	broj	1487	1487	1481	1452
razina obrazovanja ispitanika ISCED	Pearsonova korelacija	-0,11**	-0,14**	1	0,07**
	P-vrijednost	0,00	0,00		0,01
	broj	1482	1481	1482	1448
odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupni rezultat	Pearsonova korelacija	-0,12**	-0,39**	0,07**	1
	P-vrijednost	0,00	0,00	0,01	
	broj	1453	1452	1448	1453

** . Korelacija je značajna na 0,01.

Izvor: Europska studija vrednota.

Sljedeća tablica prikazuje višestruku regresijsku analizu sa odobravanjem antisocijalnog ponašanja kao zavisnom varijablom. Kada uvrstimo varijable dobi i spola ispitanika vidljivo je da su i u ovom slučaju u pitanju statistički značajni prediktori odobravanja antisocijalnog ponašanja. Regresijski koeficijent od -1,79 pokazuje da su žene manje sklone odobravati antisocijalno ponašanje, dok regresijski koeficijent od -0,14 pokazuje da su starije osobe manje sklone odobravati antisocijalno ponašanje. I u ovom slučaju, kada se uvrsti varijable dobi i spola, obrazovanje nije statistički značajan prediktor odobravanja antisocijalnog ponašanja.

Tablica 15. Višestruka regresijska analiza iz vala 2008. godine

model	nestandardizirani koeficijenti		standardizirani koeficijenti	t-vrijednost	Sig.
	B (regresijski koeficijent)	standardna pogreška	Beta koeficijent		
(konstanta)	18,43	0,67		27,38	0,00
spol ispitanika	-1,79	0,31	-0,14	-5,81	0,00
dob ispitanika	-0,14	0,01	-0,39	-16,32	0,00
(konstanta)	18,34	0,81		22,65	0,00
spol ispitanika	-1,79	0,31	-0,14	-5,75	0,00
dob isitanika	-0,14	0,01	-0,39	-16,12	0,00
razina obrazovanja ispitanika: ISCED	0,02	0,09	0,01	0,19	0,85

Izvor: Europska studija vrednota.

9. Rasprava i zaključak

Cilj ovog diplomskog rada bio je uspostaviti vezu između razine obrazovanja pojedinca i njegove percepcije (ne)odobravanja antisocijalnog ponašanja u društvu. Početna hipoteza ovog diplomskog rada bila je da razina obrazovanja značajno utječe na to odobravaju li pojedinci antisocijalna ponašanja. U tom smislu, navedeni su bili teorijski okviri i dosadašnja istraživanja koji idu u korist toj tezi, a koji ističu da više obrazovani pojedinci posjeduju pogodne ekonomske resurse te su skloni odgađanju trenutnog zadovoljstva, imaju sposobnost kritičko-etičkog razmišljanja i posjeduju svijest o društvenim posljedicama antisocijalnog ponašanja, više su društveno integrirani tj. posjeduju veće razine socijalne uključenosti i stvaraju dublje društvene mreže te su svjesni negativnih sankcija antisocijalnog ponašanja koje mogu loše utjecati na njihov dohodak i status. Istraživačko je pitanje bilo kako razina obrazovanja utječe na odobravanje antisocijalnog ponašanja u okolnostima Republike Hrvatske, a istraživanje je provedeno u tri vala: 1999., 2008. i 2018. godine. Rezultati su u sva tri vala bili su dosljedni i donijeli su sljedeće zaključke. Iako postoji velik stupanj odobravanja navedenih antisocijalnih ponašanja, postoje i velike varijabilnosti u slaganju s istim među ispitanicima. Najznačajnijim varijablama u *bivarijantnoj analizi* pokazale su se varijable spola, dobi i razine obrazovanja ispitanika koje u sva tri vala imaju statistički značajan utjecaj na odobravanje antisocijalnog ponašanja, tj. veću tendenciju odobravanja antisocijalnog ponašanja imaju muški ispitanici mlađe životne dobi i veće razine obrazovanja. Dosadašnja istraživanja uglavnom su potvrđivala preventivno djelovanje stupnja obrazovanja na odobravanje antisocijalnog ponašanja (npr. Groot, 2010; Machin, Marie i Vujić, 2010), iako ima i onih kod kojih ova poveznica nije utvrđena nakon uvođenja drugih sociodemografskih varijabli (Pavić, 2021).

Međutim, nakon provedene *multivarijantne analize*, rezultati prikazani u radu opovrgavaju početnu hipotezu te pokazuju kako u Republici Hrvatskoj ne možemo potvrditi ovakve teorijske postavke, bar kada su u pitanju antisocijalna ponašanja obuhvaćena ovim istraživanjem. Naime, teorija implicira kako bi obrazovaniji ljudi trebali biti manje skloni odobravati antisocijalno ponašanje iz niza razloga (mogućnost legalnog uspjeha, visoka razina samokontrole, nedostatak vremena za počinjenje antisocijalnih djela jer se nalaze u obrazovnom sustavu, socijalizacijski utjecaj škole itd.). No čini se da postoje i procesi koji djeluju u suprotnom smjeru, a koji dovode do toga da bi obrazovaniji pojedinci mogli biti skloniji odobravati određene vrste antisocijalnog ponašanja. Pri tome treba imati na umu da je ovo istraživanje obuhvatilo vrlo specifične vrste antisocijalnog ponašanja, usmjerene uglavnom na ostvarivanje neke vrste materijalne koristi. Pa tako objašnjenje

ovih nalaza možda leži u konfliktnoj teoriji kriminala, koja naglašava kriminal bijelih ovratnika i veća iskušenja kojima podliježu ljudi višeg socioekonomskog statusa. Dakle, obrazovaniji ljudi skloni su, primjerice, varanju na porezu jer više zarađuju i to vide kao način smanjenja poreza. Također, mogu biti skloniji davanju mita jer to vide kao način ostvarenja uspjeha. Tako teorija zapošljavanja, odnosno teorija zanimanja (Clinard i Quinney, 1973) objašnjava priliku za kriminal, sugerirajući da je to posljedica pristupa na radnom mjestu novcu i robi. Vidljiva je poveznica s konfliktnom perspektivom jer se radi o borbi za moć i resurse, a tzv. bijeli ovratnici ove vrste antisocijalnih ponašanja vide kao način povećanja dobrobiti i uspjeha. Konfliktna teorija bazira se na ekonomskom uspjehu, tj. pritisku korporacija prema maksimizaciji i profitu. U kombinaciji s kulturno definiranim pritiskom uspjeha i istodobne beskrajne težnje ka maksimizaciji profita, nastaje kulturološka neizvjesnost oko toga gdje se nalazi granica između prihvatljivog i neprihvatljivog poslovnog ponašanja. U ovom anomičnom okruženju³ postoji snažan i stalan pritisak da se angažira u devijantnim ponašanjima za postizanje profitabilnih ciljeva, a korporativni kriminal i devijantnost su „neizbježni nusprodukti kapitalističkih ekonomija zbog njezine kompetitivne prirode u smislu stalnog natjecanja za nadmoć i prevlast“ (Benson i Simpson, 2009:59).

Edwin Sutherland utemeljitelj je teorije racionalne diferencijacije⁴ koja kriminal bijelih ovratnika vidi kroz stavove koji definiraju nezakonito poslovno ponašanje u povoljnim uvjetima kao prihvatljive, tj. pridošlice u poslovnom svijetu „uče kako počinuti kaznena djela i pritom ih racionalizirati tako da, u umu počinitelja, oni se vide kao prihvatljivi, uobičajeni i neophodni dijelovi poslovne prakse te se prenose s generacije zaposlenika na drugu generaciju pridošlica“ (Sutherland, prema Gottfredson i Hirschi, 1990:55). Preet Bharara ove pojedince naziva tzv. kalkulatorima troškova i koristi te je njihova glavna značajka da su „vrlo vješti u analizi troškova i koristi i oni važu rizik da budu uhvaćeni u odnosu na potencijalnu nagradu, te odlučuju da je vrijedno rizika“ (Bharara, prema Soltes, 2016:97). Oslanjajući se na javne kaznene evidencije, Sutherland je ostale kriminologe kritizirao jer su pogrešno zaključili da je zločin ograničen samo na nižu klasu, tj. ulični kriminal. Prema Sutherlandovom mišljenju, velik dio najozbiljnijeg zločina „nisu počinili siromašni već najpoznatiji i ugledni poslovni lideri društva“ (Sutherland, prema Soltes 2016:17). Sutherland je čak skovao novi pojam za ovu klasu devijantnosti: „kriminal bijelih ovratnika“⁵. Braithwaite (1989) objašnjava kriminal bijelih ovratnika kroz teoriju napetosti, a

³ Odnosi se na Mertonov pojam anomije.

⁴ Oslanjajući se na teoriju Davida Matze i njegovim tehnikama racionalizacije (neutralizacije).

⁵ Kriminal bijelih ovratnika čine „zločini koji je počinila osoba visokog društvenog statusa i poštovanja u okviru svog zanimanja“ (Sutherland, 1949: 9).

uzrok počinjenja antisocijalnih ponašanja među bijelim ovratnicima, prema ovom autoru, nalazi se u „neuspjehu u postizanju visoko cijenjenih ciljeva, kao što je materijalni uspjeh, koji stvara pritisak ili napetost da se odstupi i poćini prekršaj“ (Braithwaite, prema Benson i Simpson, 2009: 68). Kako bi se oslobodili ove napetosti, bijeli ovratnici mogu pribjeći kriminalu kao alternativnom sredstvu za postizanje uspjeha. Zaključno, sva tri vala istraživanja pokazivala su konzistentnost i suglasnost, te su dovela do uvida u specifićno stanje u Republici Hrvatskoj. Ovi uvidi objašnjeni su teorijama kriminala bijelih ovratnika i ekonomskim aspektima, te kulturi profita koja vlada u hrvatskom društvu. Dakle, iako bi općenito razina obrazovanja teorijski trebala negativno utjecati na sklonost odobravanju antisocijalnog ponašanja, u okolnostima kompetencije i borbe za profit varijabla obrazovanja gubi na moći, te obrazovaniji pojedinci u tom smislu mogu biti skloniji odobravati antisocijalno ponašanje. Ovdje treba istaknuti i činjenicu da stupanj obrazovanja prestaje biti statistićki znaćajan prediktor antisocijalnog ponašanja kada se dob ukljući kao prediktor, što upućuje na mogućnost da su ovakvi procesi zastupljeniji kod mlađih generacija.

10. Literatura

1. Agnew, R., & Petersen, D. M. (1989). Leisure and delinquency. *Social Problems*, 36(3), 322-350.
2. Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
3. Becker, G. S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.
4. Benson, M.L., & Simpson, S.S. (2009). *White Collar Crime: An Opportunity Perspective* (1st ed.). Routledge.
5. Biglan, A. (2015). *The nurture effect: How the science of human behavior can improve our lives and our world*. New Harbinger Publications.
6. Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and methods*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
7. Bošnjak, Z., Paštar, Z., i Vukelić A., (2020) *Sociologija - udžbenik za srednje škole / Hajdarović, Miljenko (ur.)* Zagreb: Profill Klett.
8. Braithwaite J. (1989). *Crime shame and reintegration*. Cambridge University Press.
9. Burgess, A., i sur. (2014). *Maloljetnička delikvencija i antisocijalno ponašanje: perspektiva razvoja*.
10. Burt, S. A., & Neiderhiser, J. M. (2009). Aggressive versus nonaggressive antisocial behavior: distinctive etiological moderation by age. *Developmental psychology*, 45(4), 1164.
11. Carrabine, E., et all (2009). *Criminology: A sociological introduction*, Routledge/Taylor & Francis Group, London.
12. Clinard, M. & Quinney, R. (1973). *Criminal Behaviour Systems: A tipology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
13. Collins, R. (2009). *Conflict sociology: A sociological classic updated* (1st ed.). New York: Routledge.
14. Crews, G. (2009). Education and crime. In J. M. Miller *21st Century criminology: A reference handbook*. SAGE Publications, Inc.
15. Durkheim, É. (1895). *The rules of sociological method* (J. H. Mueller, Trans.). New York: Free Press.
16. Durkheim, É. (1987). *Suicide: A Study in Sociology*. New York: Free Press.
17. Durkheim, É. (1907). *Suicide: A study in sociology*. Paris: Félix Alcan.
18. Durkheim, É. (1956). *Education and sociology*, New York: Free Press.
19. Durkheim, É. (1961). *Moral educatio: a study in the theory and application of the sociology of education*. New York: Free Press of Glencoe.
20. Durkheim, É. (1972). *Rules of Sociological Method*. New York: Free Press.
21. Durkheim, É. & Lukes, S. (1982). *The Rules od Sociological Method: And selected texts on sociology and its method*. New York: Free Press.
22. Farrington, D. P., MacKenzie, D. L., Sherman, L.W., & Welsh, B. C. (2002). *Evidence-Based Crime Prevention* (1st ed.). Routledge.
23. Felson, M. (2010). *Crime and Everyday Life*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
24. Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
25. Groot, W. (2010). The effects of education on crime. *Applied Economics*. 42 (279-289).

26. Haralambos, M. i Heald R. (1989), Uvod u sociologiju. Zagreb: Globus.
27. Haralambos, M. (2002). Sociologija: teme i perspektive. Zagreb: Hrvatska. Golden Marketing.
28. Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). Sociologija: teme i perspektive. Zagreb: Golden Marketing.
29. Hirschi, T. (1969). Causes od Delinquency. Berkeley, CA: University of California Press.
30. Hirschi, T. (1990). Causes of Delinquency. Transaction Publishers.
31. Hjalmarsson, R., & Lochner, L. (2012). The Impact of Education on Crime: International Evidence. In Handbook of the Economics of Education (Vol. 4, pp. 467-514). North-Holland.
32. Khron, M. D. & Massey, J. L. (1980). Social control and delinquent behavior: An examination of the elements in the social bond. Sociological Quarterly, 21 (529-544).
33. Kling, J. (1999). The Effect od Prison Sentence Length on the Subsequent Employment and Earnings of Criminal Defendants. Discussion Paper 208, Princeton University.
34. Leacock, E. B. (1971). The Culture of Poverty: A Critique. In M. Moynihan (Ed.), The Culture of Poverty (pp. 25-68). New York: Simon & Schuster.
35. Leites, N., & Wolf, C. (1970). Rebellion and Authority: An Analytic Essay on Insurgent Conflicts. Chicago: Markham Publishing Company.
36. Lochner, L. (2004). Education, Work, and Crime: A Human Capital Approach. International Economic Review, 45(3), 811-843.
37. Machin, M., & Vujić, S. (2010). The Crime-Reducing Effect of Education. The Economic Journal, 120(546), 270-288.
38. Matza, D. (1969). Becoming Deviant. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
39. Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. American Sociological Review, 3(5), 672-682.
40. Merton, R. K. (1957). Social Theory and Social Structure. New York: Free Press.
41. Merton, R. K. (1968). Social Theory and Social Structure. New York: Free Press.
42. Pavić, Ž. (2021). The Impact of Civic and Religious Social Capital on the Antisocial Attitudes of the Youth: A Multi-Level Cross-National Study. Societies, 11(3):110. <https://doi.org/10.3390/soc11030110>
43. Pavić, Ž. & Livazović, G. (2023). A Social Media and Substance Use Among the Youth: A Test of Two Mediation Mechanisms. Journal of Community Positive Practice, 23(1): 116-127.
44. Pickering, W. S. F. & Sutcliffe, H. L. (1979). Durkheim: Essays on Morals and Education. Routledge & Kegan Paul.
45. Pratt, T. & Cullen, F. (2000). The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: A meta-analysis. Criminology, 38 (931-964).
46. Sherman, L. W. (2002). Evidence-Based Policing: Social Organization of Information for Social Control. In E. Waring, & D. Weisburd (Eds.), Crime and Social Organization (pp. 217-248). New Brunswick, NJ: Transaction.
47. Soltes, E. F. (2016). Why Do They Do It: Inside the Mind of the White-Collar Criminal. New York: Public Affairs.
48. Sutherland, E. H. (1949). White Collar Crime. New York: Holt, Rinehart and Winston.
49. Žitinski, M. (2006). Obrazovanje je moralni pojam. NAŠE MORE, 53 (3-4), 140-147.
50. Welsh, B. C., & Farrington, D. P. (2006). Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places. Springer.

51. Wiatrowski, M., et all (1981). Social Control theory and delinquency. *American Sociological Review*, 46 (525-541).
52. Wilson, W. J. (1983). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
53. Woods, P. (1979). *Sociology and the School*. London: Routledge & Kegan Paul.